

Ce este și ce nu este violența?

Lector univ. dr. Florin-Mihai CĂPRIOARĂ

Universitatea George Bacovia, Bacău, România

mihaicaprioara@yahoo.com

Dr. Alina-Cornelia CĂPRIOARĂ

Asociația Mutatis Mutandis, Bacău, România

alinacaprioara@yahoo.com

Rezumat: Studiul își propune să analizeze conceptul de violență, în încercarea de a-l delimita de conceptele corelate. Se urmărește fixarea extensională și intensională a acestui termen, precum și relevarea principalelor teorii asupra cauzelor violenței și evidențierea consecințelor acesteia. Importanța cercetării rezidă în creionarea unui concept extins de violență, care să restructureze și să organizeze formele de manifestare a acestui fenomen. Noutatea cercetării constă în corelarea conceptului de violență cu piramida nevoilor.

Cuvinte cheie: violență; agresivitate; formele violenței; consecințele violenței, violența instituțională;

Introducere

Clarificarea noțiunilor de *violență* și de *agresivitate* este una necesară, întrucât uzajul acestora trimite, de multe ori, la sinonimie, în condițiile în care diferențele sunt esențiale.

Conceptul de *violență* suscită, în literatura de specialitate, numeroase definiții, cu multiple suprapuneri și particularizări. Etimologic, termenul se extrage din rădăcina latină „vis”, care înseamnă “forță”. Astfel, se evidențiază ideea de putere, de dominație, de folosire a superiorității fizice asupra celuilalt.

Eric Debarbieux consideră că “*violența este dezorganizarea brutală sau continuă a unui sistem personal, colectiv sau social și care se traduce printr-o pierdere a integrității, ce poate fi fizică, psihică sau materială. Aceasta dezorganizare poate să opereze prin agresiune, prin utilizarea forței, conștient sau inconștient, însă poate exista și violență doar din punctul de vedere al victimei, fără ca agresorul să aibă intenția de a face rău*” [1]. Această definiție evidențiază natura discretă a violenței, care ar consta, în opinia autorului, nu doar în acte fizice, ci și acțiuni la nivelul psihic sau al obiectelor celui agresat.

Psihologic, violența desemnează comportamentul agresiv, manifestat pe căi indezirabile social. Perspectiva aceasta necesită, însă, o clarificare a conceptului de agresivitate, care, în sens etimologic, semnifică o potențialitate individuală de a înfrunța un obstacol, de a se confrunța cu altul și de a nu da înapoi în caz de dificultate. Aceasta impune să analizăm violența, în continuare, și din punct de vedere intensional și extensional.

1. Intensiunea și extensiunea termenului de violență

Dicționarul de psihologie evidențiază mai multe definiții ale agresivității: „*comportamente încărcate de reacții brutale, distructive și de atacare; atitudine bătăioasă; însușire de a trăi și de a asigura trebuințele principale vitale (alimentare și sexuale) prin forță; este o reacție innăscută ca o formă de adaptare; rezultat al frustrațiilor*” [2]. Dicționarul relevă numeroasele uzaje ale termenului, dar și dificultatea de a realiza discriminări între agresivitate și violență.

Mai mult chiar, unii autori oferă definiții ale termenului de agresivitate care acoperă o mare parte din caracteristicile violenței. Astfel, termenul de *agresivitate* trimite la orice formă de conduită, orientată, cu intenție, către obiecte, persoane sau către sine, în vederea producerii unor prejudicii, a unor răni, distrugerii sau daune [3]. Nicolae Mitrofan, în studiul *Agresivitatea*, distinge între diferitele forme de agresivitate [4]. Astfel, în funcție de agresor, există o *agresivitate a tânărului și una a adultului, masculină și feminină, individuală și colectivă, spontană și premeditată*. În funcție de mijloacele utilizate în vederea finalizării intențiilor agresive, autorul distinge între *agresivitatea fizică și cea verbală, între agresivitatea directă, cu efecte directe asupra victimei, și agresivitatea indirectă, între agresor și victimă existând intermediari*. În funcție de obiectivele urmărite, există o *agresivitate ce urmărește obținerea unor beneficii, a unui câștig material și una ce vizează predominant rănirea și chiar distrugerea victimei*. În sfârșit, în funcție de forma de manifestare, diferențiază între *agresivitatea violentă și cea non-violentă, între agresivitatea latentă și cea manifestă*.

Michel Floro propune o diferențiere a celor doi termeni utilizând trei criterii [5]. Primul criteriu, este unul funcțional, conform căruia agresivitatea este o potențialitate ce permite dirijarea acțiunii. Aceasta ține mai mult de gândire, de analiză. Prin contrast, violența ține mai direct de activitatea concretă, de acțiunea adaptată obiectivului ce trebuie atins. Al doilea criteriu, este de ordin topologic: agresivitatea ar fi mai ales internă, în timp ce violența este preponderent externă. În sfârșit, al treilea criteriu, este criteriul etic care atribuie agresivității o potențialitate care îi permite individului să înfrunte problemele și care, din acest punct de vedere, poate fi considerată acceptabilă, în timp ce violența, înțeleasă ca acțiune ce produce durere, este inacceptabilă.

Referitor la agresivitate, există mai multe teorii explicative referitoare la aceasta. Astfel, Sigmund Freud consideră că agresivitatea este înăscută, oamenii născându-se cu instinctul de a agresa și de a fi violenți, ca „pulsione a morții”, alături de libido, „pulsione a vieții” [6].

Psihologia gestaltistă identifică în agresivitate o oportunitate, deoarece are o funcție adaptativă, folosind și argumentele lui Konrad Lorenz conform cărora, orice animal sănătos are o agresivitate sănătoasă, cu care se hrănește, se apără, își asigură un teritoriu. Konrad Lorenz formulează modelul psiho-hidraulic prin intermediul analogiei cu un rezervor de apă [7]. Comportamentul violent este produs de frustrarea care atinge un anumit nivel, așa cum presiunea generată face ca apa să curgă. John Dollard consideră, de asemenea, că agresivitatea e un răspuns la frustrare [8]. Astfel, el susține că agresivitatea este determinată de condițiile externe. În aceeași linie, Albert Bandura consideră că agresivitatea este un comportament social învățat. Conform acestuia, comportamentul agresiv se învață fie direct, prin recompensarea sau pedepsirea unor comportamente, fie prin observarea unor modele de conduită ale altora, mai ales ale adulților.

Așadar, vom înțelege prin violență, orice fel de manifestare care conduce la o pierdere a integrității fizice, psihice sau materiale și care modifică, într-o manieră brutală sau continuă, activitatea proprie (violența poate fi și autoreferențială) sau a unui altei persoane, a unui colectiv sau a societății în ansamblu. Violența este întotdeauna distructivă. Prin contrast, agresivitatea e înăscută, se poate manifesta atât ca violență, cât și în comportamente dezirabile social. Aria agresivității este mai largă, ea cuprinzând, alături de violență, și excitabilitatea, impulsivitatea, propulsivitatea și comportamentul aberant.

Un alt termen corelat este cel de *abuz*. Acesta desemnează orice act prin care se produc vătămări corporale, tulburări psihologice emoționale, sau expuneri la situații periculoase sau percepute a fi periculoase de către o persoană dintr-o categorie subordonată. În acest sens, abuzul este corelat cu termenul de putere, înțeles ca posibilitate și actualizare de a exploata, de a constrânge, de a manipula situația, de a folosi poziția de superioritate fizică, psihologică sau socială, în folos propriu. Totuși, în mod paradoxal, de multe ori, chiar lipsa de putere determină violența. Conștiința

lipsei de putere, a inferiorității, poate crea o nevoie de afirmare, atât de puternică, încât devine agresivitate distructivă.

Din punct de vedere *juridic*, se poate considera că violența este violarea generală a drepturilor ființei umane: dreptul la viață, la securitate, la demnitate și la integritate fizică și mentală. În sens general, ea desemnează folosirea forței fizice sau a altor mijloace persuasive, pentru a aduce prejudicii unor bunuri, sau o vătămare a integrității unei persoane. În acest sens, un act de violență are, de cele mai multe ori, un caracter premeditat, fiind elaborat cu intenție sau semnificând intenția de a produce o suferință sau un prejudiciu fizic altei persoane. Termenul poate fi corelat cu cel de *delincvență*, care desemnează totalitatea conduitelor care încalcă norma juridică, având drept nucleu noțiunea de infracțiune sau delict. Noțiune de *infracțiune* are o triplă semnificație: 1. *infracțiunea ca mod de interpretare*, ce rezultă în urma proceselor de interacțiune socială și definește reacția emoțională a grupului la săvârșirea delictului; 2. *infracțiunea ca expresie a puterii sistemului penal de a eticheta astfel anumite conduite*; 3. *infracțiunea ca efort societal de distanțare*, grupul având tendința constantă de îndepărtare/marginalizare a delincvenților [9]. Așadar, din acest punct de vedere, fenomenul violenței acoperă majoritatea infracțiunilor. Însă, pe de altă parte, violența poate fi pasivitate, indiferență, refuzul ostentativ al dialogului, astfel încât violența și infracționalitatea sunt noțiuni aflate într-o relație de intersecție.

Așadar, din punct de vedere *intensional*, conceptul de violență primește următoarele note caracteristice: formă de agresivitate manifestă, luând o formă distructivă, relaționată îndeosebi cu sistemul acțiunii. *Extensional*, violența înseamnă războaie, crime, jafuri, violuri, distrugerii, amenințări, injurii, loviri. Ea poate lua forma active (violență fizică, psihologică, materială) sau pasive, ca non-acțiune, refuzul de a colabora, de a comunica. Violența se poate aplica celorlalți, dar și sieși, ca automutilare, rănire, sinucidere.

Constatăm, din punct de vedere psihologic, o constanță a manifestărilor violente. În toate cazurile avem de-a face cu o acțiune îndreptată intenționat împotriva nevoilor general umane: nevoi primare (de hrană, adăpost, apă, somn, sexuale), nevoi secundare (de securitate, de stimă de sine, de comunicare, etc).

Așadar, vom asuma în această cercetare un concept de violență care are următoarele note specifice: *formă de agresivitate manifestă, intenție distructivă, frustrarea nevoilor general umane*.

2. Formele violenței

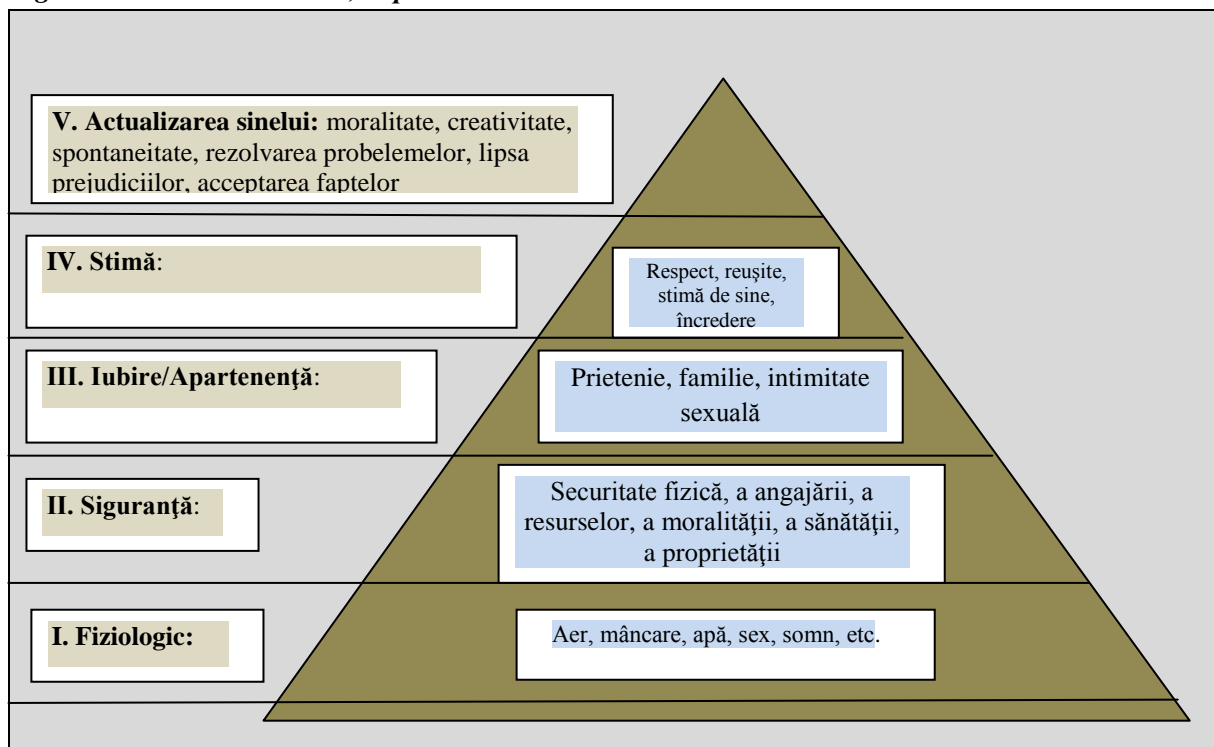
Acest subcapitol își propune să ofere o prezentare a principalelor tipuri de violență, pentru a oferi cercetării posibilitatea de a evidenția aria de cuprindere a acestui termen. În aceste condiții, pentru a oferi o privire de ansamblu asupra formelor violenței, vor realiza o serie de taxonomii a acesteia, după criterii precum domeniul de aplicare, profunzimea și duritatea acțiunii violente, instanțele cărora i se aplică.

O clasificare a formelor de violență este dată de Ina Curic și Lorena Văetiși, care diting între: 1. *violența directă* (fizică, sexuală, socială, economică și psihologică), care este forma cea mai ușor observabilă a violenței; 2. *violența structurală* este violența existentă în sistemele sociale, politice și economice ale societății (este vorba despre inegalitatea între bărbați și femei, între bătrâni și tineri, între adulți și copii, ca grupuri sociale); 3. *violența culturală* se referă la acele aspecte ale culturii care fac din violență un lucru „normal”, o modalitate acceptabilă de a răspunde la diferite conflicte, legitimând violența directă și structurală [10]. Cele trei forme ale violenței se manifestă doar rareori în mod singular. Toate cele trei forme ale violenței servesc menținerii unor relații de putere inegale. În aceeași ordine de idei, Ana Muntean distinge între *manifestări ale violenței în situații unice, izolate, și manifestări violente procesuale, de durată* [11]. Astfel, violența culturală poate fi identificată ca o violență de durată, care poate stimula, cauza și legitima violența directă.

După tipul de actor social implicat, violența umană se poate clasifica în: *violența personală, colectivă și instituțională*. Sub incidența noțiunii de *violență personală* intră acele acte comise de un individ împotriva altcuiva (violență interpersonală), a lui însuși (automutilare, suicid), a animalelor sau a obiectelor. *Violența colectivă* subsumează violența cetățenilor contra puterii (revoluții, greve, terorism), a puterii contra cetățenilor și războiul. *Violența instituțională* este o formă de violență colectivă care are la bază interesele unei instituții religioase, politice, culturale. Bufacchi distinge între conceptul de violență, ca forță distructivă intenționată, și violență, ca violare, cu sau fără intenție, a nevoilor general umane [12].

În ceea ce ne privește, ne interesează corelarea formelor de violență cu frustrarea nevoilor umane. De aceea, vom realiza o clasificare proprie a formelor violenței, plecând de la celebra clasificare a lui Maslow, așa cum se vede în Figura 1.

Figura 1. Piramida nevoilor, după A. Maslow

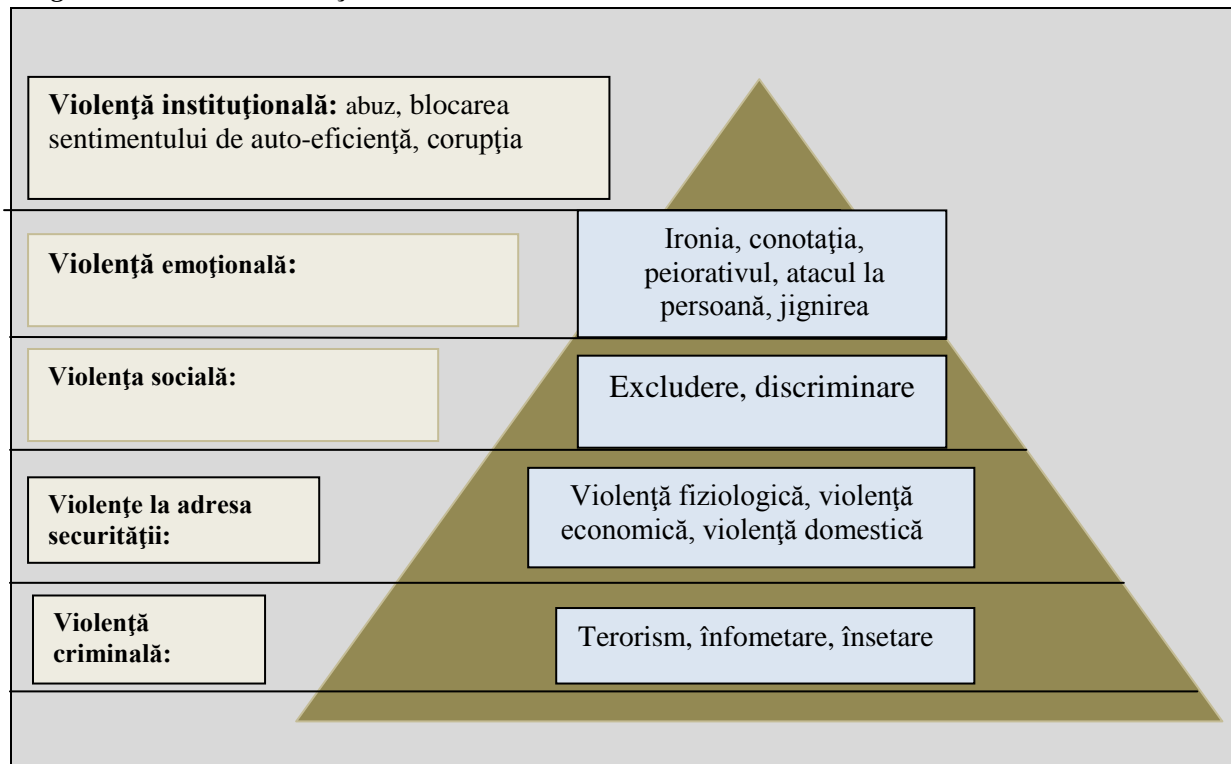
Conform teoriei lui Maslow, nevoile cele mai puternice au fost așezate la baza piramidei. Cu cât o nevoie urcă spre vârful piramidei, cu atât este mai slabă și specifică individului respectiv. Se observă astfel că *nevoile primare* sunt comune atât tuturor oamenilor, cât și animalelor: hrana, apa, aerul, igiena, somnul, sexul, etc. Odată ce individul își satisface acest nivel de necesități, se poate concentra pe nevoile de *siguranță*. Acestea au de a face cu stabilitatea și consistența într-o lume relativ haotică. Ele țin mai mult de integritatea fizică, cum ar fi securitatea casei și a familiei. Urmează apoi *nevoia de iubire și de apartenență*. În acest nivel se includ nevoia de prietenie, familie, apartenență la un grup, sau de implicare într-o relație intimă non-sexuală. La nivelul patru sunt *nevoile de stimă*, care cuprind atât recunoașterea venită din partea altor indivizi (care rezultă în sentimente de putere, prestigiu, acceptare, etc.), cât și din respectul de sine, ce creează sentimentul de încredere, adevărate, competență. Nesatisfacerea nevoilor de stimă conduce la descurajare și, pe termen lung, la complexe. *Nevoile de auto-actualizare* vin din plăcerea instinctivă a omului, de a fructifica la maximum capacitățile proprii, pentru a deveni din ce în ce mai bun. În lucrarea *The Farther Reaches of Human Nature*, Maslow scrie că, oamenii care au atins starea de auto-actualizare intră adesea într-o stare de transcendență, în care devin conștienți nu doar de potențialul lor personal,

ci și de întreg potențialul speciei umane [13]. Deși acești indivizi trăiesc adesea o bucurie extatică, simt totodată și o tristețe cosmică. Pe primele patru nivele ale piramidei sunt nevoile așa-zis „deficiente”: o persoană nu simte nimic special dacă acestea sunt satisfăcute, dar simte un disconfort când nu sunt satisfăcute. Dincolo de aceste nevoi, următoarele mai sunt numite de „creștere”. Acestea nu dispar când sunt satisfăcute, în schimb, motivează individul în continuare.

Înțelegând sub sensul de manifestare a frustrării nevoilor umane, noțiunea de violență primește determinării pe fiecare nivel al piramidei nevoilor. Astfel, pe palierul fiziologic întâlnim violență criminală, constând în acte acțiuni precum terorism, înfometare, însetare, abuz. Pe nivelul următor, întâlnim violențe la adresa securității: violență fiziologică, violență economică, violență domestică. Urmează violență emoțională. Pe nivelul stimei regăsim violență verbală: ironia, conotația, peiorativul, atacul la persoană, jignirea, etc. În sfârșit, legat de autoactualizare, identificăm violență instituțională, manifestată în fenomene precum blocarea sentimentului de auto-eficiență și corupția.

Piramida violenței poate fi reprezentată sub forma imaginii de mai jos.

Figura 2. Piramida violenței

Diversitatea formelor violenței este, de multe ori, deconcentrantă, cazuistica remarcându-se prin originalitate și schimbări paradigmatică. Clasificările menționate mai sus reușesc să pună o oarecare ordine în multiplicitatea faptelor, taxonomiile relevând formele principale de manifestare a violenței.

3. Consecințele violenței

Se știe că suferința cauzată de violență este întodeauna atât mentală, cât și fizică [14].

Studierea efectelor violenței asupra fizicului și psihicului unui individ, s-a realizat pornind de la dihotomia victimă-agresor. *Agresorul* a fost înțeles ca sursă a violenței și poate fi reprezentat, în același timp, de terorist, tiran, jefuitor, părinte abuziv, coleg agresiv, etc. *Victima* poate fi definită ca

ținta directă sau indirectă a violenței, și poate fi reprezentată de un copil, o femeie, un bătrân, un bărbat, un grup, o întreagă societate.

Expunerea la violență cauzează efecte multiple, pe termen scurt, mediu și lung. Cele mai vizibile sunt traumele fizice, însă, într-o manieră profundă și, de multe ori, nevindecabilă, există și cele non-fizice, determinate de diverse forme de conflict interpersonal, inclusiv intimidări, amenințări, neglijare, privarea, obstrucționarea comportamentului liber, etc. Efectele violenței pot fi analizate pe mai multe planuri: fizic, psihic, social, economic. În ce ne privește, vom utiliza organizarea consecințelor violenței asupra victimilor, în funcție de piramida violenței, întrucât este bine structurată.

Violența criminală se referă la acele forme de violență care lasă urme asupra organismului, mergând până la suprimarea lui (moarte). Victima poate suferi o serie de vătămări, care pot necesita îngrijiri medicale: fracturi, organe interne afectate, boli transmisibile, traumatisme craniene, mutilări, hemoragii, pierderi de organe. În același timp, abuzul și neglijarea copilului au efecte semnificative asupra tulburărilor fiziologice ale adultului, cum ar fi bolile coronariene ischemice, bolile hepatice și cancerul pulmonar, acestea fiind probabil mediate și prin comportamente de risc pentru sănătate ale individului. Așadar, violența criminală afectează starea de sănătate a individului, traumele lăsate fiind, în primul rând, fizice, chiar dacă nu doar fizice.

Frica, intimidarea, insecuritatea, ca efecte ale violenței *la adresa securității*, sunt obținute prin agesiuni ca: amenințări, șantaj, atacuri, etc. Fie că sunt doar realități lingvistice, fie că atacul se realizează propriu zis, trauma și tensiunea psihică sunt la fel de prezente. În cazul violenței domestice, apare o modalitate interesantă de obținere a acestor efecte: violența economică. Victimele pot fi lipsite de o slujbă permanentă, de oportunități de dezvoltare personală și profesională.

Satisfacerea nevoii de a fi iubit și de a aparține, este condiția unei vieți psihice armonioase și echilibrate. Nesatisfacerea înseamnă traume, stare de abandon, comportamente antisociale. Mediul predilect de satisfacere a acestei nevoi este familia, deși, totuși, aceasta nu are exclusivitate. Din punct de vedere social, victimele violenței riscă izolarea atât comunitară (de grupul de prieteni, colegi, servicii de suport social), cât și familială. Unor victime le este interzis să părăsească locuința fără acordul sau neînsoțite de partener. Neiubite sau neintegrate, victimele violenței sociale au o stare generală proastă, cu resurse emoționale reduse de a face față situațiilor diverse. Victimele pot suferi o serie de tulburări emoționale, precum: traume, anxietate, insomnii, atacuri de panică, fobii, tulburări de personalitate și comportamentale, tentative suicidare, depresii.

Scăderea stimei de sine, ca urmare a violențelor emoționale, are o serie de urmări în lanț. În primul rând, emoțiile ce alcătuiesc suferința afectează dezvoltarea ființei umane. Victima va evita orice situație de dezvoltare personală sau profesională, din cauza anxietății și a lipsei de încredere în forțele proprii. Acest lucru se va reverbera și asupra sănătății relațiilor personale, dar și asupra succesului social. Umilirea, tonul ridicat, ridiculizarea, folosite sistematic, acasă sau la școală, vor determina o imagine de sine care se va transforma într-un sistem de blocaj al dezvoltării personale și profesionale.

Concluzii

Violența este o constantă în viața omului contemporan. Acasă, la servicii, pe stradă, la televizor. Zi de zi, întâlnim o formă sau alta de violență. De la atacuri și până la înjurături la volan, o întreagă pleiadă de comportamente agresive populează spațiul public românesc. Acest lucru nu poate trece neobservat, deoarece violența și suferința sunt inseparabile.

Principalele consecințe ale violenței instituționale sunt: neactualizarea potențialului propriu, stresul, sentimentul de autoeficacitate scăzut. Atmosfera violentă devine un mediu opresiv, în care funcționarea optimă a psihicului și dezvoltarea personală devin imposibile. Astfel, instituția nu doar găzduiește violența, ci și o generează, prin frustrarea pe care o determină în personalul implicat.

Repartizarea consecințelor violenței, pe paliere de nevoi, are o funcție instrumentală de organizare. Este evident că trauma, tensiunea psihică, stresul, stima de sine scăzută, sunt consecințe și ale violenței criminale, și ale violenței sociale, emoționale sau instituționale. Aici, însă, am încercat identificarea unei dominanțe specifice, în funcție de principala nevoie atacată de actul violent.

Referințe

- [1] Eric Debarbieux, *La violence en milieu scolaire T.1: état des lieux*, 1996, Paris, ESF, pp. 45-46;
- [2] Șchiopu Ursula, *Dicționar de psihologie*, 1997, Editura Babel, București, p. 78;
- [3] Mitrofan Nicolae, în Neculau Adrian - coordonator, *Psihologie socială*, 1996, Editura Polirom, Iași, p. 428;
- [4] Mitrofan Nicolae, în Neculau Adrian - coordonator, *Psihologie socială*, 1996, Editura Polirom, Iași, pp. 428-429;
- [5] Michel Floro, *Question de violence a l`ecole*, 1996, Editions Eres, Paris, p. 53;
- [6] Sigmund Freud, *Trei eseuri privind teoria sexualității*, 1991, Editura Măiastra;
- [7] Konrad Lorenz, *On Aggression*, 1973, New York: Bantam Books;
- [8] John Dollard et al., *Frustration and Aggression*, 1939, Yale University Press;
- [9] Neamțu Cristina, *Devianța școlară*, 2003, Polirom, Iași, p. 30;
- [10] Ina Curic și Lorena Văetiși, *Inegalitatea de gen: violența invizibilă*, 2005, Editura Eikon, Cluj Napoca;
- [11] Ana Muntean, Anca Munteanu, *Violență, traumă, reziliență*, 2011, Editura Polirom, Iași, p. 17;
- [12] Vittorio Bufacchi, *Two Concept of violence*, *Political Studies Review*, no 3, 2005, pp. 193-204;
- [13] Abraham Maslow, *The Farther Reaches of Human Nature*, 1993, New York, Penguin;
- [14] Ana Muntean, Anca Munteanu, *Violență, traumă, reziliență*, 2011, Editura Polirom, Iași, p. 13;